

ANJELI V STAREJ ZMLUVE

Katarína Šoltésová

Abstract: The purpose of this paper is to investigate the references to angels in the Old Testament as well as in extra biblical literature.

The first part of the paper presents the variety of angelic terminology. The second and the third part of the paper deals with the various functions of angels and with the angelic names. The main part of the paper offers the outline of the development of Israelite angelology from the ancient time through the preexilic and exilic period until the growth of angeology and its culmination during the intertestamentary period. The main concept of Jewish angelology is the idea of God's assembly which was originated in Canaan. The final part of the paper shows how angelic concepts including the idea of God's assembly were survived and were changed under the foreign influence especially under the Persian and Greek influence.

Key words: angel, angelology, Israel's nation, God, conceptions, hierarchy, references, functions of angels, angel of God, messenger, mediator, angelic army, individual, collective, host, cherub, seraph, vision, fallen angels, celestial court, preexilic period, exilic period, postexilic period, second temple period, Canaan, dualism.

Úvod

Svet nadprirodzena, nebeský svet anjelov, svet nadčasových rozmerov na prvý pohľad tak vzdialený a neznámy, pritom však svet, ktorý sa bytostne dotýka a ovplyvňuje každého z nás. Záujem oň ožíva aj v dnešných časoch, ako o tom svedčia knižné tituly z ezoterickej oblasti na pultoch kníhkupectiev. Kresťania sú do veľkej miery dedičmi židovských tradícií. V tomto príspevku by som chcela načrtnúť mená a funkcie anjelov a tiež postupný vývoj anjelských predstáv v jednotlivých etapách dejín židovského národa – a to ešte v predizraelskom období – a teda pred príchodom Izraela do Kanaánu, v predexilovom a exilovom období a tiež po návrate z babylonského zajatia v tzv. období druhého chrámu, v ktorom židovská angelológia dosiahla vrcholné rozvinutie.

V prvej časti práce stručne predstavím zmienky o anjeloch v Starej zmluve a predstavím funkcie anjelov. V druhej časti načrtnem plynulý vývoj židovskej angelológie v jednotlivých obdobiach z dejín Izraela a to na základe hlavnej predstavy o anjeloch – predstavy nebeskej rady alebo

nebeského zhromaždenia (hebr. *‘éda, móéd, sód, qáhal*).

1. ANJELSKÁ TERMINOLÓGIA

Hebrejská Biblia používa pri opise anjelov viaceré výrazy. Rôznorodú anjelskú terminológiu možno prehľadne rozdeliť do nasledovných skupín:

1. 1. Pojmy, ktoré poukazujú na nebeský status anjelov¹

Bené `elóhím, t. j. synovia Boží. Ide o generickú, nie genealogickú kategóriu: *Boží synovia videli, že ľudské dcéry sú krásne, vzali si z nich za manželky tie, ktoré si vybrali* (1M 6, 2).

Bené `elím vo význame synovia Boží alebo božské bytosti: *Zvelebujte Hospodina, synovia Boží, zvelebujte Hospodinovu slávu a moc* (Ž 29, 1). *Veď kto sa nad oblakmi vyrovná Hospodinovi? Kto z nebešťanov sa podobá Hospodinovi?* (Ž 89, 7).

Qedóšim vo význame svätí. Tento pojem poukazuje na svätosť anjelov, totiž, že patria k Bohu: *Nebesia chvália tvoje divy, Hospodin, a tvoju vernosť zhromaždenie svätých* (Ž 89, 6).

1. 2. Pojmy vo význame: strážca, bdejúci, dávajúci pozor.

‘Ír vo význame strážca, bdejúci alebo dávajúci pozor²: *Opäť som mal videnia, ktoré mi prechádzali hlavou na mojom lôžku: Hľa strážca, svätý, zostúpil z nebies* (Dan 4, 10).

1. 3. Pojmy, ktoré naznačujú funkcie anjelov.

Mešartáv vo význame služobníci: *Dobrorečte Hospodinovi všetky jeho zástupy, jeho služobníci, čo plníte jeho vôľu* (Ž 103, 21).

Šar vo význame veliteľ: *On odpovedal: Nie tak. Ja som vodcom voja Hospodinovho. Práve teraz som prišiel. Vtedy Józua padol tvárou na zem, klaňal sa mu a spýtal sa: Čo chce povedať môj pán svojmu služobníkovi?* (Joz 5, 14)

Šar vo význame knieža. Tento pojem sa používa aj na označenie strážnych anjelov jednotlivých zemí a hlavne na označení anjela Michala: *Knieža perzského kráľovstva sa však stavalo proti mne dvadsaťjeden dní. Ale Michaél, jeden z najvyšších ochrancov* (Slovenský evanjelický preklad má na tomto mieste preklad: „jedno z prvých kniežat...“) *mi prišiel na pomoc* (Dan 10, 13).

Cebá `ót vo význame veľké množstvo, zástup, voj alebo armáda: *Dobrorečte Hospodinovi všetky*

¹ BROMILEY, G. W.: *The international standard Bible Encyclopedia V 1*. Grand Rapids, Michigan : William B. Eerdmans Publishing Company, 1979. s. 124.

² Tamže.

jeho zástupy, jeho služobníci, čo plníte jeho vôľu (Ž 103, 21).

Mala`ak vo význame posol sa najčastejšie používa na označenie anjela (v gréčtine ANGELOS). Obidva pojmy môžu poukazovať tak na nebeských poslov, ako aj na ľudské bytosti

Na prorokov: *Hospodin, Boh ich otcov, im po svojich posloch dával včas výstrahu, lebo mal súcť so svojím ľudom a svojím príbytkom. Tí však posmeškovali Božích poslov, pohrdali jeho slovami a potupovali jeho prorokov, až sa hnev Hospodina natoľko vystupňoval proti ľudu, že mu nebolo už pomoci (2Krn 36, 15-16).*

Na kňazov: *Ved' pery kňaza majú strážiť poznanie; z jeho úst sa očakáva naučenie, lebo on je poslom Hospodina zástupov (Mal 2, 7).*

Na vetry: *Víchry robíš poslami, plamene ohňa služobníkmi (Ž 104, 4).*

Na božské bytosti.

Na anjelských poslov: *Posielam pred tebou anjela, aby ťa chránil na ceste a doviedol na miesto, ktoré som pripravil (Ex 23, 20).*

Na Hospodinovho anjela: *Keď ju Hospodinov anjel stretol pri prameni vody na púšti, pri prameni na ceste do Šúru (Gn 16, 7).*

1. 4. Pojmy, ktoré opisujú kolektívnu skupinu anjelov.

Ba'adat-él vo význame zhromaždenie nebeských bytostí: *Postavil sa Boh v zhromaždení bohov, uprostred bohov súdi. (Ž 82, 1).*

Besód vo význame rada v zmysle vnútornej skupiny vyvýšených anjelov: *Ved' kto stál v rade Hospodinovej, aby videl a počul jeho slovo? Kto si všímal a počúval jeho slovo? (Jer 23, 18).*

Cebá'ót vo význame veľké množstvo, zástupy: *Teraz povieš môjmu služobníkovi Dávidovi: Takto vraví Hospodin zástupov: Vzal som ťa z pastvy od oviec, aby si sa stal vojvodcom môjho izraelského ľudu (2Sam 7, 8).*

1. 5. Pojmy, ktoré poukazujú na duchovnú podstatu anjelov.

Hárúach vo význame duch³: *Tu predstúpil akýsi duch, zastal pred Hospodinom a vyhlásil: Ja ho navediem! Hospodin sa ho spýtal: Ako? (1Kr 22, 21).*

³ FREEDMAN, D. N.: *The Anchor Bible dictionary* V I. USA : Doubleday, 1992, s. 249.

1. 6. Pojmy, ktoré používa apoštol Pavel⁴.

ARCHAI vo význame kniežatstvá.

EKSOUSIAI vo význame moci, authority.

THRONOI vo význame tróny.

KYRIOTÉTES vo význame nadvlády, panstvá (v negatívnom zmysle).

Príklad: *Ved' v ňom bolo stvorené všetko na nebi i na zemi, viditeľné i neviditeľné, tróny i panstvá, kniežatstvá a mocnosti, všetko je stvorené skrze neho a pre neho* (Kol 1, 16).

DYNAMEIS vo význame moci, mocnárstva (v negatívnom zmysle): *Ľudia budú zmierať strachom a očakávaním toho, čo príde na svet, lebo nebeské mocnosti sa budú chvieť* (Lk 21, 26).

2. FUNKCIE ANJELOV

Anjel ako Boží služobník koná to, čo mu Hospodin Boh prikáže. Ide tam, kam ho Hospodin – Boh pošle. Odkáže to, čo mu Hospodin Boh vloží do úst, a koná mnohé iné veci, ktoré mu Hospodin Boh určí. Na základe biblických zmienok rozlišujeme rôzne funkcie anjelov, ktoré im Hospodin Boh prideliťuje.

2. 1. Anjel – posol.

Anjeli sú nositelia konkrétnych príkazov a správ od Boha. Ich úlohou je sprostredkovať Božie príkazy ľuďom. V určitom zmysle sú pomocníkmi svojho Stvoriteľa, suverénneho Pána vesmíru. Sú poslami dobrých aj zlých správ. Na jednej strane oznamujú ľuďom Božiu vôľu a Boží zámer s nimi, ktorý im prinesie požehnanie, ale na druhej strane Boh posielal anjelov, aby varovali ľudí od nebezpečenstva, ktoré im hrozí alebo od nepriateľa, alebo z ich vlastného stredu: *Ak je pri ňom anjel, prostredník, jeden z tisíce, ktorý oznamuje človeku, čo je pre neho správne...* (Jób 33, 23, Slovenský ekumenický preklad, ďalej len SEP).

2.2. Anjel – služobník v núdzi

Anjeli sú sprostredkovateľmi Božej lásky a Božej dobrej vôle pri ľuďoch. Takéto anjelské konanie je vždy dobrosrdečné, buď prichádza ihneď, alebo v poslednej chvíli. V čase nebezpečenstva anjeli pomohli Abrahámovi, Izákovi a Jákobovi. Anjelská pomoc sa však netýkala

⁴ BROMILEY, G. W.: *The international Standard Bible Encyclopedia V I.* USA : Grand Rapids, Michigan, 1979, s. 124.

iba ľudí s vysokým postavením. Anjeli pomohli aj otrokyni Hagar a jej synovi Izmaelovi, ktorí sa pre nedostatok vody a jedla ocitli v nebezpečenstve smrti (Gn 21, 17). Anjelská pomoc, tak povediac na poslednú chvíľu, je predstavená v Knihe Daniel. Traja Danielovi priatelia skončili v ohnivej peci pre svoj neoblomný postoj viery v Hospodina. V peci sa im však nič nestalo, lebo Hospodinov anjel ich ochránil: *Nebúkadnecar povedal: Nech je zvelebený Boh Šadracha, Měšacha a Abéd-Nega, ktorý poslal svojho anjela a zachránil svojich služobníkov, ktorí v neho verili, ktorí neposlúchli kráľov rozkaz a obetovali svoje telá, len aby nemuseli uctievať nijakého iného boha okrem svojho Boha a nemuseli sa mu klaňať* (Dan 3, 28, SEP).

2. 3. Anjel – člen armády

V Starej zmluve sa vyskytuje slovné spojenie „Hospodin zástupov“ (hebr. *Jahve cebá'ót*). Koehlerov slovník prekladá hebrejský pojem „*cáb`á*“ ako „vojenské zástupy, armáda“ (In *Lexicon in Veteris Testamenti libros*). Podobne aj v iných semitských rečiach má tento pojem význam „armáda“, „vojsko“, „voje“. Jeho slovesný ekvivalent zase znamená: „ísť do vojny“. Pojem v hebrejskom význame teda neznamena iba jednoducho „zástup“, resp. akýkoľvek zástup ľudu, ale ide o vojenský charakter tohto zástupu. Z tohto dôvodu výstižnejším prekladom výrazu *ceb`aót* skôr než „zástup“ je „voj, vojsko, armáda“⁵. Starozmluvný Izrael si predstavoval Boha ako bojovníka, ktorého armádou sú anjeli, hviezdy, prírodné a kozmické sily. On je Bohom „rytierstva nebeského“, povedané slovami 24. žalmu (v. 8). Vojenský potenciál anjelov sa dostal do popredia v období bojov, keď vznikla predstava, že aj na nebesiach sú organizované vojenské sily. Cieľom týchto vojsk je na jednej strane viesť zemské boje v prospech ľudu v stave ohrozenia, ale na druhej strane Hospodinove vojská, totiž anjeli, hviezdy, prírodné a kozmické sily, mali pomáhať pri uskutočňovaní Božích plánov v tomto svete: *Dávid odvetil Filištíncovi: Ideš proti mne s mečom, kopijou a oštepom, ja však idem proti tebe v mene Hospodina zástupov, Boha bojových šikov Izraela, ktorého si hanobil* (1 Sam 17, 45, SEP).

2. 4. Anjel – zhubca

V Starej zmluve vystupujú anjeli aj ako vykonávatelia Božieho súdu. Tresty poslané od Boha a opísané v Písme mali za úlohu zlomiť zatvrdilosť Izraela, ktorý upadal do otroctva hriechu. Príčinou Hospodinovho hnevu sa tak stal aj kráľ Dávid. Nechal sčítať ľud, čo však Mojžišov zákon zakazoval. Kráľ si sám zvolil trest: tri dni bude Hospodinov anjel hubiť v zemi mor: *Boh vyslal anjela do Jeruzalema, aby ho pustošil. Ako tak pustošil, pozrel sa Hospodin a oľutoval pohromu. Povedal anjelovi - zhubcovi: Dost' už! Zadrž ruku! Anjel Hospodinov vtedy stál pri humne*

⁵ KIŠŠ, I. Zmysel formuly „*Jahve cebaót*“ a jej preklad. In: Křesťanská revue XLI č.1, 1974, s. 107.

2. 5. Anjel – strážca

Boh posielal na pomoc svojmu ľudu anjelov, aby ľudí strážili, starali sa o nich a viedli ich. Vždy a všade počas putovania patriarchov, počas pobytu v Egypte a tiež počas nebezpečnej cesty púšťou, bol nablízku anjel, či viditeľným, alebo neviditeľným spôsobom. Keď Jákob putoval cestou k Labánovi, Jákob mal tajomný sen. Vo sne anjeli vystupovali a zostupovali po rebríku, ktorý siahahal až po nebesá. Hospodin bol nad ním a povedal Jákobovi: *Ajhl'a ja som s tebou a budem ťa ochraňovať všade, kadiaľ pôjdeš...*⁶ (Gn 28, 15).

2. 6. Anjel – ochranca Izraela

O Izraeli v zmysle národa možno hovoriť až po tom, keď Hospodin uzavrel s Izraelitmi zmluvu, po vyslobodení z egyptského otroctva. Na ceste zo zajatia Boh určil svojho anjela ako sprievodcu, pomocníka, strážcu a ochranu na tejto ceste. Možno povedať, že to bol „anjel národa“, pretože každý národ mal svojho anjela. Izrael patril Hospodinovmu anjelovi. O tom sa presvedčil aj Daniel, ktorý vo svojej knihe vyslovuje meno strážneho anjela izraelského národa – Michaela, to znamená: Kto je ako Boh: *Oznámim ti však, čo je napísané v Knihe pravdy: Okrem vášho ochrancu Michaela niet nikoho, kto by ma vedel posilňovať proti týmto* (Dan 10, 21, SEP).

2. 7. Anjel - interpretátor Božieho zjavenia

Ide o anjela, ktorý zjavuje a vykladá ľuďom rôzne symbolické obrazy týkajúce sa budúcnosti. Napríklad anjel Gabriel odhalil Danielovi, čo sa má v budúcnosti stať: *a povedal: Dám ti vedieť, čo sa stane pri poslednom hroznom hneve, lebo sa to týka stanoveného konca* (Dan 8, 19).

2. 8. Anjel – oslavovateľ Boha

Dôležitou úlohou anjelov bolo chváliť alebo oslavovať Hospodina. Ako sa píše v 148. žalme: *Chváľte ho, všetci jeho anjeli, chváľte ho všetky jeho zástupy!* (v. 2). Pôvodnou úlohou anjelov bolo vytvoriť most – spojenie medzi Bohom a ľuďmi. V poexilovom čase však táto myšlienka už nebola udržateľná. Pod vplyvom politických udalostí sa zväčšila priepasť medzi Bohom a ľuďmi. V poexilovom období sa čím ďalej, tým viac vyzdvihuje Božia transcendentnosť, s čím súvisí predstava anjela ako jedinečnej nebeskej bytosti s nadľudskou schopnosťou, ktorá má za úlohu

⁶ Tamže, s. 164.

vyvyšovať a oslavovať Hospodina.

2. 9. Anjel – serafín

Serafini tvoria najvyšší anjelský chór. Sú sprievodcami alebo ochrancami pred Božím trónom.⁷ Serafinov uvádza len prorok Izaiáš (6, 1 – 6): *Nad ním stáli serafi. Každý mal po šesť krídel: dvoma si zakrývali tvár, dvoma si zakrývali nohy, a dvoma lietali. Jeden druhému volal: Svätý, svätý, svätý je Hospodin zástupov, celá zem je plná Jeho slávy* (v. 2/3, SEP). Serafini ustavične oslavujú Boha. Sú v priamom vzťahu s Bohom – sú umiestnení nad trónom. Majú preukazovať najvyššiu úctu Bohu, lebo iba On je najsvätejší, čo aj sami potvrdzovali trojitým zvolaním: „Svätý“. Výrazom tejto úcty bolo aj zakrývanie si tváre a dolnej časti postavy krídlami, a takisto aj ich postoj bol prejavom úcty – bolo to pred trónom, v polohe nadnášania sa, pomocou tretieho páru krídel.

2. 10. Anjel – cherubín

Druhý najvyšší stupeň v hierarchii anjelov po serafínoch patrí cherubínom. Nachádzali sa blízko Božej slávy. Bytosti ich podoby držali archu zmluvy. Cherubíni majú vzhľad podobný ľuďom, zobrazovali sa s dvoma krídlami. Sú strážcami Božej slávy. Symbolizujú Božiu silu, všadeprítomnosť. V Starom zákone sa spomínajú napríklad v Ezechielovom prorockom spise (Ez 10-11. kapitola) a tiež v Kráľovských a Kronických knihách. V Novej zmluve sa o nich hovorí v Liste Židom v 9. kapitole.

Jednou z úloh cherubínov bolo znemožňovať prístup k stromu života v záhrade Éden: *Odohnal človeka a na východ od záhrady Eden postavil cherubov a blyskavý plamenný meč, aby strážili cestu k stromu života* (1M 3, 24, SEP).

U Ezechiela sú cherubíni symbolické tvory s ľudskými a živočíšnymi charakteristikami, s dvomi alebo dokonca so štyrmi tvármi (Ez 41, 18 – 20; Ez 1, 6; 10, 14). Ezechielova povolávacía vízia opisuje Boží trón nad cherubmi s ich štyrmi tvármi. Najprv sa spomína tvár človeka ako najvyššieho z Božieho stvorenia, potom tvár leva, ktorý zastupuje divokú zver, tvár býka, ktorý zastupuje domáce zvieratá a napokon tvár orla ako zástupcu vtácej ríše. Týmto spôsobom je oznámená skutočnosť, že Boh stojí nad všetkým stvorením.

2. 11. Anjel Hospodinov (*mal`ak Jahve*)

⁷<http://www.trask.sk/phprs/view.php?nazevclanku=anjelske-chory-a-anjeli-v-biblii&cislocclanku=2007120002>

Je pozoruhodné, že na niektorých miestach sa hovorí o anjelovi Hospodinovom, zatiaľ čo na iných miestach sa spomína samotný Hospodin. Veľakrát však nemožno zistiť medzi nimi nejaký rozdiel – obe postavy akoby splývali. Čitateľovi je zrejmé, že anjel Hospodinov a Hospodin sú vlastne tie isté bytosti (cf. Gn 16, 7n; 21, 17nn; 22, 11nn; Ex 3, 2; Sdc 2, 1nn). Zvláštnosťou je, že o Bohu Hospodinovi sa hovorí priamo vtedy, keď sa popisuje jeho videnie alebo keď Ho niekto počuje (Gn 21, 17a. 19. 20).⁸ Akonáhle však Boh vstupuje do oblasti ľudského vnímania, hovorí sa o Hospodinovom anjelovi (Gn 21, 17a).⁹ Podľa niektorých bádateľov sa v pôvodnom znení týchto textov bez váhania hovorilo o priamom Božom zjavení. Pri ďalšom prenose tradície však text bol upravený tými, čo vyznávali Božiu transcendentnosť v tom zmysle, že do rozprávania vsunuli postavu anjela Hospodinovho, aby Božia svätosť a transcendentnosť nebola porušená a hriešny človek nebol zničený (Ex 33, 2. 5.).¹⁰

Iné možné vysvetlenie môže byť v prepojení dvoch prameňov – Jahvistu a Elohistu, ktorí mali rozličný spôsob písania; kým v Jahvistovi Boh hovorí priamo, u Elohistu Boh hovorí nepriamo, skrze anjela¹¹: *Hospodinov anjel (CEP posol) prišiel a v Ofre si sadol pod dub, ktorý patrila Abíezerovcovi Joášovi. Jeho syn Gideón práve mlátil pšenicu v lisovni, aby ju zachránil pred Midjánčanmi* (Sdc 6, 11, SEP).

3. MENÁ ANJELOV

Niektorí anjeli v Biblii sú identifikovaní konkrétnym menom. Toto pomenovanie sa rozvinulo v neskoršej poexilovej dobe, v tzv. období druhého chrámu. Medzi kanonickými knihami – u Daniela, sa spomínajú len dve anjelské mená: Michael a Gabriel. Kniha Daniel je po stránke literárnej židovskou apokalypsou, v ktorej starozmluvná angelológia dosiahla svoj vrchol rozvinutia. V Knihe Daniel anjeli po prvýkrát dostávajú vlastné mená a nezávisle sa prejavujú ako osobnosti.

Meno „Michael“ v preklade znamená: „Kto je ako Boh?“ Anjel Michal je najväčší spomedzi anjelov podľa tradície: *veľké knieža, ochranca synov tvojho ľudu...* (Dan 12,1). Je vodcom nebeského vojska, bojoval proti „drakovi“, teda proti padlým anjelom, a zvrhol ich na zem (Zjav 12, 7). Michal je obhajcom Božieho ľudu pred Bohom (Dan 10, 13.21). Zobrazuje sa často ako bojovník, v ruke má kopiju, váhy a pod nohami draka.¹² V knihe Daniel je opísaný aj ako ochranca izraelského národa (Dan 12, 1).

Meno „Gabriel“ znamená: „Boží muž“, „Božia sila“. Gabriel je jeden z dvoch anjelov, ktorí sú

⁸ Boh však počul chlapcov hlas....

⁹ ...a Boží anjel zavolať z neba na Hagar a povedal jej: Čo ti je, Hagar?

¹⁰ NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*. Praha : Kalich, 1956, s. 28.

¹¹ UNGER, F. M. *Ungers Bible Dictionary*. Chicago : Moody Press, 1957, s. 28.

¹² <http://www.knazi.sk/svati/anjeli.php>

v kanonických knihách označení menom. Prvý raz vystupuje v Starej zmluve u Daniela. Bol dvakrát poslaný k prorokovi Danielovi. V prvom prípade mal vyložiť videnie Danielovi: *Počul som ľudský hlas nad Úlajom. Ten zavolať: Gabriel, vysvetli mu to videnie (Dan 8, 16)*. Pri druhej príležitosti sa Daniel práve modlil, keď ho navštívil anjel *Gabriel, ktorého som videl predtým vo videní ... pristúpil a takto ku mne prehovoril... (Dan 9,21-27)*. Gabriel vysvetlil vidcovi význam Jeremiášovho proroctva o sedemdesiatich týždňoch.

Anjel Gabriel vystupuje ako ohlasovateľ Božej vôle aj v Novej zmluve – v evanjeliách. Ján Krstiteľ a takisto aj sám Ježiš Kristus boli ohlásení práve prostredníctvom anjela Gabriela. Gabriel sa najprv zjavil otcovi Jána Krstiteľa – Zachariášovi, ktorému okrem iného oznámil aj svoju úlohu: *Anjel mu odpovedal: Ja som Gabriel, ktorý stojí pred Bohom a má poslanie prehovoriť s tebou a odovzdať ti túto radostnú zvesť (Lk 1,19)*.

Podľa toho anjeli môžu vystupovať v slávnej Božej prítomnosti, zatiaľ čo ľudia toto privilégium nemajú. Anjeli sú poslaní plniť Božiu vôľu. Gabriel mal za úlohu oznámiť zázračné narodenie Jána Krstiteľa a neskôr Ježiša.¹³

4. PREDSTAVA NEBESKEJ RADY – NÁČRT POSTUPNÉHO VÝVOJA ŽIDOVSKÉJ ANGELÓGIE

Vývoj predstavy o anjeloch je zložitý. Komplexný vývoj angelológie nie je možné naplno obsiahnuť na pár riadkoch. Preto sa v tomto príspevku obmedzím iba na základnú predstavu o anjeloch, ktorá je v srdci izraelskej angelológie, ktorá sa udržala v izraelskom národe od najstarších čias, pričom v jednotlivých etapách dejín Izraela sa nevyhla myšlienkovej transformácii. Tou predstavou je predstava Božej alebo nebeskej rady, resp. nebeského zhromaždenia.

4. 1. Predizraelské obdobie

Kanaán – zasľúbená zem, pripravená pre Izraelitov, ako dar od Pána Boha, krajina oplývajúca medom a mliekom, krajina, ktorá má svoje špecifické miesto v izraelskej histórii. Pred príchodom Izraela do zasľúbenej zeme bola v Kanaáne prítomná predstava nebeskej rady s nebeským trónom uprostred, ktorej úlohou bolo – podobne ako úloha ľudí – plniť božiu vôľu a oslavovať boha Éla. V kanaánskom meste Ugarit božstvo Él panovalo ako vodca svojho kmeňa. Él bol ručiteľom kozmického poriadku a večným kráľom panteónu. Členovia nebeskej rady mali Éla vzývať a zbožňovať. Izraeliti po príchode do Kanaánu boli ovplyvnení kanaánskym konceptom nebeskej rady, ktorý preniesli na Hospodina. Hospodin v Izraeli, podobne ako Él v Ugarite, je pánom

¹³ Tamže.

nebeskej rady, ktorá je povinná ho vzývať a zbožňovať.¹⁴

Koncept zhromaždenia bohov s trónom uprostred sa však v Starej zmluve predsa len líši v niekoľkých podstatných bodoch od kanaánskych predstáv. Zásadný rozdiel spočíva v tom, že v Starej zmluve členovia nebeskej rady nemajú meno – na rozdiel od ugaritského panteónu, v ktorom hrali dôležitú úlohu božstvá s menami: Baal, Anat, Jam, Aschirat, Mot. Ďalší podstatný rozdiel je v tom, že božské bytosti v izraelskej predstave nebeskej rady nemali nijakú moc; napríklad neviedli vojny ako ugaritská bohyňa vojny Anat. Alebo v izraelských predstavách nebeskej rady bola nemysliteľnou predstava boha-staviteľa, akým v Ugarite bolo božstvo Kuscharu – Chasidu.¹⁵

Akú úlohu mali nebeské bytosti v Božej rade v izraelských predstavách? Ich úlohou bolo velebiť Boha za Jeho skutky – diela stvorenia. Slúžili Bohu radami a tiež sprostredkovali Božiu vôľu ľuďom. Nebeský dvor bol vlastne akousi analógiou ľudskej spoločnosti. Jeho členovia boli lojálni, spolaľiví, rešpektovali Boží poriadok, chválili Boha, mali funkciu poradného orgánu a tiež sprostredkovali Božiu vôľu ľuďom. V Starej zmluve došlo k významnej zmene oproti pôvodným predstavám práve v tom, že nebeská rada sa otvorila a sprístupnila aj ľuďom – a medzi nimi najmä prorokom.¹⁶ „O starozmluvných prorokoch sa dočítame, že stoja ‚v rade Hospodina‘ (hebr. *bēśód JHWH*) (cf. Jer 23, 18 a i.).“¹⁷ V tom je izraelská predstava nebeského zhromaždenia jedinečná.

Predstava nebeskej rady v Starej zmluve tak iba jednostranne nekopírovala kanaánske predstavy, ale šla svojou vlastnou cestou. Ako budeme vidieť neskôr, niekedy v poexilovom období sa postupne čoraz viac začala vzdávať konceptu nebeskej rady Kanaánu a Fenície.¹⁸

4. 2. Predexilové obdobie

V tomto období určujúcimi predstavami, ktoré mali vplyv na predstavu nebeskej rady a jej anjelských zástupov, boli zástupy kráľovskej armády alebo, čo je ešte pravdepodobnejšie, služobníci, ktorí patrili ku kráľovskému dvoru.¹⁹ Predstava nebeského dvora by tak tvorila analógiu k pozemskému kráľovskému dvoru. Ako pozemský panovník mal svojich služobníkov, aj nebeský panovník musel mať svojich služobníkov – v podobe nebeských bytostí. Nebeské bytosti, ktoré boli v Božom sprievode, plnili rôzne funkcie. Ich služby zahrňovali obetný dar chvály, mali byť hotoví

¹⁴ WRIGHT, G. E. *The Old Testament Against its Environment*. London : SCM Press LTD, 1950, s. 33.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ NEEF, H. D. *Gottes himmlischer Thronrat: Hintergrund und Bedeutung von sôd JHWH im Alten Testament*. Stuttgart : Calwer Verlag, 1994, s. 60.

¹⁷ HORŇANOVÁ, S. *Židovská apokalyptika : Úvod do úvod do pseudoepigrafických, kumránskych a merkavotických textov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 34.

¹⁸ NEEF, H. D. *Gottes himmlischer Thronrat: Hintergrund und Bedeutung von sôd JHWH im Alten Testament*. Stuttgart : Calwer Verlag, 1994, s. 60.

¹⁹ GRENZ, S. J. *Theology for the Community of God*. Grand Rapids. Michigan : Wm. B. Eerdmens Publishing, 2000, s. 220.

poslúžiť svojmu panovníkovi. Slúžili aj ako Boží poradcovia, podriadení v oblasti politiky, ako bojovníci alebo ako generálni zástupcovia.²⁰ Pomáhali Bohu aj pri riadení sveta: *Míchajehu však povedal: Počuj teda slovo Hospodina: Videl som Hospodina sedieť na tróne a celý nebeský zástup stáť mu po pravici a ľavici* (1Kr 22, 19). Boli pripravení chrániť Boží ľud na zemi a tiež vykonávať rozsudok. Napríklad počas vojny Izraela so Sýriou, Izraeliti vyhrávali nad Sýriou preto, lebo Hospodinov nebeský zástup ich ochraňoval: *Keď sluha Božieho muža* (t.j. Elízea) *včas ráno vstal a vyšiel von, zbadal, že mesto je obkľúčené vojskom, koňmi a vojnovými vozmi. Jeho sluha mu povedal: Beda, pane môj, čo si počneme? On mu povedal: Neboj sa, lebo tých, čo sú s nami, je viac ako tých, čo sú s nimi. Potom sa Elízeus modlil: Hospodine, otvor mu, prosím, oči, aby videl ...Tu otvoril Hospodin sluhovi oči a ten uvidel zrazu vrch plný koní a ohnivých vozov vôkol Elízea* (2Kr 6, 17nn).

V predexilovom období boli nebeské bytosti predstavované predovšetkým ako skupina, a nie ako jednotlivci, resp. samostatné bytosti: Celá skupina Božích anjelov vystupovala a zostupovala po rebríku v Jákobovom sne (1M 28, 12) alebo v 29. žalme sa spomína skupina „Božích synov“, ktorá oslavuje Hospodina (v. 1). Predstava nebeskej rady v predexilovom období bola teda v zmysle kolektívnej skupiny, ktorá mala za úlohu nielen plniť Božiu vôľu a sprostredkovať požehnanie. Do popredia sa však postupne dostáva aj celkom nový prvok nebeskej rady, ktorá obklopuje Hospodina, a tým je nebeská rada ako miesto obžaloby a súdu. Nebeské zhromaždenie sa postupne stáva miestom poznania Boha a Božej múdrosti.

4. 3. Exilové a včasné poexilové obdobie

Toto obdobie sa vo všeobecnosti chápe ako obdobie mnohých zmien tak v politickom, ako aj v náboženskom ohľade. Zničenie Jeruzalema a chrámu, strata monarchie a poloautonómny štát, to všetko bolo traumatizujúcim zážitkom pre židovský národ. Bolo to obdobie, ktoré charakterizovalo perzský vplyv a tiež vplyv gréckej helenistickej kultúry po víťazstve Alexandra Veľkého.²¹ Významným predelom v ďalšom rozvoji anjelských predstáv však bolo predovšetkým vyhnanstvo – exil v Babylone.

V exilovom a poexilovom období sa angelológia postupne formuje ako samostatný odbor, ktorý má čoraz viac pevnejšie a jasnejšie kontúry. Kým dovtedy anjeli nevystupovali samostatne, ale vždy v spojení s Bohom (napríklad v niektorých starozmluvných textoch často nemožno vždy určiť presnú deliacu čiaru medzi Hospodinom a Hospodinovým anjelom²²), v exilovom období badať

²⁰ Tamže.

²¹ GRABE, L. L. *Judaic Religion in the Second Temple Period : Belief and Practice from the exile to Yahveh*. London : Routledge, 2000, s. 315.

²² Hebr. *mal'ak JHVH*.

čoraz zreteľnejšiu diferenciáciu medzi Hospodinovým anjelom a samým Hospodinom. Nebeské bytosti plnia úlohu prostredníkov medzi Bohom a človekom – umožňujú komunikáciu Boha s ľuďmi a to najmä prostredníctvom prorokov a neskôr apokalyptických vizionárov (Ez 40, 3 cf. Dan 7, 16), ktorí obsah týchto správ zapísali. Nebeské bytosti vystupujú ako jednotlivci. Nie všetci anjeli sú však dobrí. Nebeské bytosti sú rozdelené do dvoch, proti sebe stojacich skupín – na dobrých anjelov a na zlých anjelov, resp. duchov, ktorí čím ďalej, tým viac zohrávajú významnú úlohu v rozvinutí svetovej histórie, ktorá má vyvrcholiť v eschatologických udalostiach.

V exilovom a poexilovom období možno sledovať dve ťažiská predstáv o anjeloch: predstavu Božej transcendentnosti a predstavu Božieho pôsobenia na zemi cez prostredníkov.

Boh je transcendentný – je jediný, svätý a nekonečne vyvýšený nad nebesá. Vzdialenosť, ktorá oddaľuje Boha od anjelov, rastie. Anjeli sú vo vzťahu k Bohu tak znížení, že u nich možno nájsť prítomnosť hriechu: *Keď sa ani na svojich sluhov nespolieha a svojich anjelov obviňuje z omylu* (Job 4, 18). Starobylé nebeské bytosti už nemajú podiel na božskosti, ale tvoria osobitnú rozlíšiteľnú triedu stvorených bytostí, ktorá v hierarchii stvorenia stojí medzi Bohom a ľuďmi. Ide o početnú skupinu: *Tisíce tisícov mu posluhovali a desaťtisíce desaťtisícov stáli pred ním* (Dan 7, 10b).

Určujúcou bola aj predstava, že Boh nepôsobí na zemi priamo, ale iba nepriamo cez anjelských prostredníkov. Anjeli sa diferencujú do tried podľa ich funkcií: na anjelov zjavovateľov, uzdravovateľov, príhovorcov – orodovníkov, strážnych anjelov, vykonávateľov rozsudkov, strážnych anjelov jednotlivcov a národov ai.

4. 4. Obdobie druhého chrámu (intertestamentárne obdobie)

Vzhľadom na krízu v dejinách židovského národa, ktorú spôsobila strata politickej samostatnosti, náboženské prenasledovanie a útlak pohanských mocností (najmä Grékov a neskôr Rimanov), začal byť Boh chápaný ako ten, ktorý sa čím ďalej, tým viac vzdaľuje od pozemského sveta ľudí. Práve anjelský svet mal za úlohu preklenúť priepasť medzi ľuďmi na zemi a Bohom v nebi. V období druhého chrámu dochádza k masívnemu rozvoju židovskej angelológie, ktorú charakterizuje predovšetkým kozmický dualizmus dobra a zla, s ktorým sa spája dualistická predstava o Bohu a jeho anjelských služobníkoch, proti ktorým stoja zlí anjeli pod vedením anjelského vodcu Satana (Beliala, resp. Mastemu). Zlí anjeli sa spreneverili svojim pôvodným úlohám, odpadli od Boha a zvädzajú ľudí. Nepochybne sa tu odrážajú perzské vplyvy. „Zlý duch Ahriman a jeho démoni z perzského dualizmu pripomína zlého ducha Beliara a jeho démonov v židovskej literatúre. Obaja zlí duchovia – Ahriman a Beliar stoja na čele temných diabolských síl a majú tú istú úlohu: ničiť,

obviňovať a zvädzať ľudí.“²³

V tomto období židovská angelológia zažíva – aj pod vplyvom cudzích predstáv (gréckych a perzských) – obrovský rozmach, ako o tom svedčia bohaté zmienky o anjeloch, o ich menách a funkciách v židovskej pseudoepigrafickej apokalyptickej literatúre a tiež v kumránskych spisoch. Väčšina anjelských predstáv v tomto období však bola aj naďalej usmerňovaná a formovaná staršími predstavami, ktoré mali v izraelskom myšlienkovom svete už pevné zakotvenie.

Starozmluvná angelológia našla vrchol svojho vývoja v apokalyptickej knihe Daniel. V nej anjeli na pôde Starej zmluvy po prvýkrát dostávajú svoje vlastné mená a prejavuje sa u nich rys osobnosti.²⁴ Sú svätí, neporušení hriechom, no na druhej strane majú slobodnú vôľu a môžu prepadnúť hriechu, čo sa aj stalo konkrétne Satanovi a jeho služobníkom.

Aj v intertestamentárnom období zostala starobylá predstava nebeského zhromaždenia naďalej centrálnym obrazom anjelského sveta. Zdôrazňuje sa krásny vzhľad a veľkosť anjelských bytostí (Dan 10, 5), no anjeli sú takmer vyradení z poradnej úlohy (cf. Dan 7, 9-10; 1 Hen 14, 19-23). Nebeská rada sa skôr chápe ako miesto súdu (Dan 7, 10-14) alebo ako miesto Božieho zjavenia, kde sú apokalyptickým vizionárom prostredníctvom vízií odhaľované Božie zámery týkajúce sa budúcnosti (Dan 7, 13-14). Anjeli často vystupujú ako interpretátori nepochopiteľných Božích tajomstiev – napríklad anjel Gabriel vykladal apokalyptické vízie Danielovi (Dan 8, 15nn). Vystupujú aj ako tí, ktorí riadia prírodné javy, napríklad pohyby nebeských telies a vetrov (1Hen 19, 1), štyri ročné obdobia (1Hen 82, 13). Anjeli sú patrónmi národov. Každý národ má svojho anjela – strážnym anjelom izraelského národa je Michael. Boje medzi národmi na zemi majú svoj zrkadlový obraz v nebesiach. Víťazstvá národov na zemi sa odvíjajú podľa toho, ktorý anjel zvíťazil v nebeskej vojne (cf. Dan 10, 20).

V apokalyptickej literatúre sa stretáme aj s predstavou nebeskej rady ako miesta chvály (1 Hen 61, 9 – 13). Podľa niektorých zdrojov je chvála spievaná v osobitnom anjelskom dialekte (TJob 48 – 50). Anjeli vystupujú aj ako kňazi, ktorí slúžia v nebeskom chráme (1 Hen 14, Jub 30, 18). V knihe Jubileí „anjeli prítomnosti“ a „anjeli svätosti“ dokonca dodržiavajú šabat a sviatok týždňov, ba dali sa aj obrezať. Neskoršia židovská tradícia však odmietla predstavu, že by Tóra bola plnená anjelmi.²⁵

Nielen v Starej zmluve a v mimobiblickej literatúre, aj v Novej zmluve sa spomínajú anjeli – aj jednotlivo, ktorí plnia funkciu Božích poslov vo vzťahu k ľuďom – ohlasujú Božiu vôľu Zachariášovi, Márii, pastierom atď. (Lk 1, 11nn; Lk 1, 26nn; Lk 2, 9nn). Slúžia aj ako poslovia od

²³ HORŇANOVÁ, S. Židovská apokalyptika : Úvod do pseudoepigrafických, kumránskych a merkavotických textov. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 56.

²⁴ DOUGLAS. *Nový biblický slovník*, Praha : Návrat domu, 1996, s. 28.

²⁵ FREEDMAN, D. N. *The Anchor Bible Dictionary*. New York : Doubleday, 1992, s. 252.

ľudí k Bohu – prenášajú ľudské modlitby do Božej prítomnosti (Tob 12, 15) alebo vysielajú k Bohu príhovorné modlitby za ľudí.

Záver

V tomto článku som ponúkla náčrt vývoja len jednej základnej predstavy o anjeloch v premenách časov. Kvôli komplexnému pohľadu na židovskú angelológiu by bolo potrebné spomenúť aj ďalšie anjelské predstavy, ktoré sa v dejinách nevyhli myšlienkovvej transformácii. Široké spektrum anjelských predstáv, ktoré boli živnou pôdou pre kresťanské predstavy o anjeloch, podrobne analyzujem vo svojej diplomovej práci „Anjeli v Starej zmluve“ (2009), ktorú som vypracovala pod odborným dohľadom pani docentky S. Horňanovej na EBF UK na Katedre Starej zmluvy a ktorú odporúčam do pozornosti všetkým záujemcom o anjelskú problematiku.

Výber zo zoznamu literatúry:

1. BROMILEY, G. W. *The international standard Bible Encyclopedia V 1*. Grand Rapids; Michigan : William B. Eerdmans Publishing Company, 1979. ISBN 0-8028-8164-5
2. DOUGLAS, a i. *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domu, 1996. ISBN 80-85495-65-1.
3. FREEDMAN, D. N. *The Anchor Bible Dictionary*. New York : Doubleday, 1992. ISBN 0-385-19351-3.
4. HORŇANOVÁ, S. *Židovská apokalyptika: Úvod do pseudoepigrafických, kumránskych a merkavotických textov*. Bratislava : Polygrafické stredisko UK, 2007. ISBN 978-80-223-2274-4.
5. KIŠŠ, I. *Zmysel formuly „Jahve cebaót“ a jej preklad*. In: Kresťanská revue XLI č.1, 1974.
6. NEEF, H. D. *Gottes himmlischer Thronrat: Hintergrund und Bedeutung von sôd JHWH im Alten Testament*. Stuttgart : Calwer Verlag, 1994. ISBN 3-7668-3288-3.
7. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956.
8. UNGER, F. M. *Ungers Bible Dictionary*. Chicago : Moody Press, 1957.
9. WRIGHT, G. E. *The Old Testament Against its Enviroment*. London : SCM Press LTD, 1950.

Literatúra dostupná z internetovej knižničnej databázy Ebrary dostupnej na <http://site.ebrary.com/lib/uniba/home.action>

10. GRABE, L. L.: *Judaic Religion in the Second Temple Period: Belief and Practice from the exile to Yahveh*. London : Routledge, 2000. ISBN 0-203-46101-0.

Literatúra dostupná z internetovej knižničnej databázy v google dostupnej na <http://books.google.com/>

11.GRENZ, S. J.: *Theology for the Community of God*. Grand Rapids, Michigan : Wm. B. Eerdmens Publishing, 2000. ISBN 0802847552.

Ďalšie internetové zdroje

12. <http://www.knazi.sk/svati/anjeli.php>

13. <http://www.trask.sk/phprs/view.php?nazevclanku=anjelske-chory-a-anjeli-v-biblii&cislocclanku=2007120002>

Autorka:

Mgr. Katarína Šoltésová

absolventka EBF UK

Peer reviewed by: Doc. ThDr. Sidonia Horňanová, PhD

ThDr. David Benka, PhD